

Блажо С. Јанковић, генерал-уковник

МЈЕСТО И УЛОГА 4. ПРОЛЕТЕРСКЕ ЦРНОГОРСKE И 6. СРПСКЕ БРИГАДЕ У ОСЛОБОЂЕЊУ КРУШЕВЦА

Непријатељи у првом реду четници, са којима је командовао по злу познати Кесеровић, до 14. октобра су посјели положаје за одбрану Крушевца и правца Крушевац - Краљево, све до у висини Врњачке Бање, и на тим положајима биле су главне четничке снаге. При организацији одбране Крушевца непријатељ је нарочиту пажњу посвећивао одбрани правца Крушевац - Разбојна, Крушевац-Александровац и Крушевац - Трстеник. Правцима Крушевац - Сталаћ и Крушевац - Ђунић непријатељ није посвећивао већу пажњу и на истима је истурио само осматраче, ради обавештавања. Ово и ради тога што је Кесеровић, преко својих овлашћених официра, у Ђићевцу био ухватио везу са штабом 52. дивизије Црвене армије. Том приликом Кесеровић се је споразумео са црвеноармејцима о заједничкој борби против Нијемаца.

Четрнаестог октобра, штаб 2. пролетерске дивизије наредио је 4. пролетерској црногорској бригади, чијем штабу је ставио под команду 6. ударну српску бригаду, да напада непријатеља с југа у Крушевцу и на међупростору Крушевац - Трстеник и да на тај начин у садејству са 3. ударном српском бригадом која наступа са сјевероистока и десно од 6. ударне српске и 4. пролетерске црногорске бригаде, према Крушевцу да га ослободе, а затим да наступају узводно долином Западне Мораве ка Трстенику и Краљеву. Десно од 4. пролетерске црногорске бригаде нема наших снага. О присуству јединица Црвене армије штаб 2. пролетерске дивизије у то вријеме није имао података, иако је знао да су исте избиле у долине Јужне, Велике и Западне Мораве.

Штаб 4. пролетерске црногорске бригаде, 14. октобра је извршио све припреме код обије бригаде, с тим што је одредио да 4. пролетерска црногорска напада на одсјеку Лазарица - Стопања,

при чему два батаљона оријентише према Трстенику као лијево обезбеђење, а са остала три садејствује снагама које директно нападају на Крушевац. Десно да одржава везу са 6. српском бригадом која напада на одсјеку Лазарица - Обилићево, с тим што јој је наређено да са једним батаљоном наступа правцем Буковица-Обилићево низводно десном обалом Расине и да се њим врши притисак на Обилићево, а са остала три батаљона да напада у зони Мудраковац - Лукавац, лијевом обалом Расине, основним правцем Гари-Пакашница-центар Крушевца. Шестој српској бригади наређено је да лијево одржава везу са 4. пролетерском црногорском, а десно са 3. ударном српском бригадом, која наступа узводно долином Западне Мораве из долине Јужне Мораве. Почетак напада на Крушевац наређен је за 16,00 часова 14. октобра.

У току дана 14. октобра 4. пролетерска црногорска и 6. српска бригада су посјеле полазне положаје за напад и са истим су отпочела наступања тачно у наређено вријеме. Четврта пролетерска црногорска бригада нападала је са три колоне и то: 5. и 3. батаљон, са полазних положаја Гари - Греботин, иравцем Лукавац - Вучак - Лазарица, са задагом пресијецања комуникације Лазарица - Читлук, онемогућавања извлачења непријатељу на том правцу, после чега дејством преко Лазарице ка центру града садејствују јединицама које нападају директно на Крушевац и при његовом ослобођењу и даље садејствују са батаљонима који дејствују на правцу Мачковац, лијево од њих, Други батаљон, са полазних положаја Врбница, напада правцем Врбница - Мачковац, са задатком пресијецања комуникације на одсјеку Читлук - Стопања и садејства са десном колоном на правцу Читлука, и лијевом према Стопањи; 4. и 1. батаљон нападају са полазних положаја Голубац - Пасјак, иравцем Пасјак - Тоболац - Ст. Трстеник - Моравиште, са задатком пресијецања комуникација на одсјеку Стопања - Рибник, садејства са 2. батаљоном, дејства на правцу Трстеника и обијезбеђења према Врњачкој Бањи и Краљеву од удара у лијеви бок наших снага и свих јединица које дејствују на Крушевац. Чета нратећих оруђа посјела је ватрене положаје у рејону Пепељевца, са задатком подршке батаљона на правцу Читлук - Лазарица и Крушевац. Шеста српска бригада, заједно са 1. и 2. батаљоном, са полазних

положаЈа Липовца-Гари-Лукавац, напада правцем Гари - Вучак - Крушевац, а са 3. и 4. батаљоном десном обалом Расине правцем Буковица - Головоде - Обилићево. Десно од 6. српске бригаде, напада правцем Каоник - Гаглово - Капиџија - Крушевац један батаљон 3. ударне српске бригаде. Десно од њега, на правцу Гаглово - Текија - Капиџија, наступале су јединице Црвене Армије, о чему штаб 4. пролетерске црногорске није био на вријеме обавештен. Остали батаљони 3. ударне српске бригаде били су распоређени на просторији Буковица-Наупаре-Слатина и били су у резарви штаба 2. пролетерске дивизије. јединице 24. ударне српске дивизије водиле су борбу са Нијемцима на сектору Прокупље - Куршумлија - Подујево, и докусуривале су јединице нијемачке 7. СС дивизије "Принц Еуген", која се од Ниша, преко Прокупља и Куршумлије, повлачила у деловима према Краљеву у које је стигла преполовљена. Превијалиште 4. црногорске пролетерске бригаде смештено је у селу Жабаре и ту је примало и обрађивало рањенике 4. црногорске и 6. српске бригаде. Штаб 4. пролетерске црногорске бригаде помијерао се из Жабара правцем Треботин-Пеиељевац-Лазарица-Крушевац.

Непријатељске снаге које су се бориле испред 4. пролетерске црногорске, 3. ударне и 6. српске бригаде, дочекале су напад будно и дале им јак отпор, а најјачи исиред 3. и 5. батаљона 4. иролетерске црногорске и 1, 2. и 3. батаљона 6. српске бригаде (са Багдале, Равњака и Беговог Брда). На тим положајима, као и на јужним и западним прилазима граду, вођене су жестоке борбе, као и на правцу Глободер - Бучје - Брезовица, којим су се иовлачиле јаче четничке снаге у намјери да се дочепају планинског масива Жељина, Гоча и Столова, на ком правцу су вођене борбе са четницима и послје 15. октобра.

Трећи и 5. батаљон 4. пролетерске бригаде су ноћу 14/15. октобра успели да овладају комуникацијом Читлук-Лазарица, ослободили Читлук и обезбиједили се према Трстенику, на ком правцу су, преко Пепељевца, држали везу лијево са 2. батаљоном. Послије тога 3. и 5. батаљон су се прикупили и са линије Читлук - Велико Поље, а према Читлуку и Лазарици, затим сјеверно од града, нападали директно Крушевац. У рејону Лазарице непријатељ је дао снажан отпор и успио иривремено да задржи батаљоне на том правцу, ради чега су 3. и 5. батаљон дијелом снага продужили борбу у рејону, а главнином снага извршили

лијеви обухват преко Пањевца обухватајући непријатељске положаје између Западне Мораве и града, пробали се до комуникације Јасика-Крушевац и са тог правца продрли до самог центра Крушевца, те тако ослободили ЈТазарицу и поколебали одбрану непријатеља на Равњаку и Багдали. Дјелови 3. и 5. батаљона који су дотле нападали и чистили Лазарицу, после заобиласка и упада у град са сјевера, успјели су преко Багдале и Равњака да продру ка центру града, чиме је била разбијена читава непријатељска одбрана Крушевца. Остали батаљони 4. иролетерске црногорске бригаде (1., 2., 4. батаљон) су се ноћу 14/15. октобра сударили са три четничке бригаде, које су штитиле извлачење непријатеља од Сталаћа и Крушевца, узводно долином Западне Мораве ка Трстенику и Краљеву и преко Бучја и Брезовице ка Врњачкој Бањи, Жељину, Гочу и Столовима. На линији Голубовац - Ст. Трстеник борбе су настављене и 15. октобра, када су четници разбијени, а 1., 2., и 4. батаљона Бригаде избили су на линију Почековина - Лопаш - Пасјак, на којој су се повезали десно са 3. и 5. батаљоном а лијево са 1. и 4. батаљоном 6. српске бригаде, који су учествовали у ослобођењу Крушевца. Са достигнуте линије батаљони су контролисали комуникацију Крушевац-Трстеник, хватали разбијене четничке групе и обезбеђивали се од Трстеника и Врњачке Бање.

Непосредно после тих манифестација и добродошлица наше јединице су, тачно по плану, почеле са нападима, што је код свих, а нарочито код четника, изазвало страх и панику, а и потпуковник Црвенс Армије се неугодно осећао и ради тога је у нашем иравцу упутио једног официра са пратњом да би нам овај наредио да прекинемо са нападом, што смо одбили са доста горчине. Овај руски официр, по чину изгледа капетан, дошао је на командно место код мене (рејон Пепељевца) и ја сам га вратио давши му изричито негативан одговор да пренесе предпостављенима да се не играју ватром, јер ми, у сопственој земљи, најбоље знамо шта да радимо. Официр ми није ништа казао о положају њихових јединица, тако да смо и даље живели у уверењу да су јединице Црвене Армије далеко од Крушевца.

Кесеровић је остварио свој план доводећи у заблуду совјетске јединице извукао се некажњено.

Са потпуковником Црвене Армије који је први ушао у Крушевац и повезао се са Кесеровићем. срео сам се у зору 15.

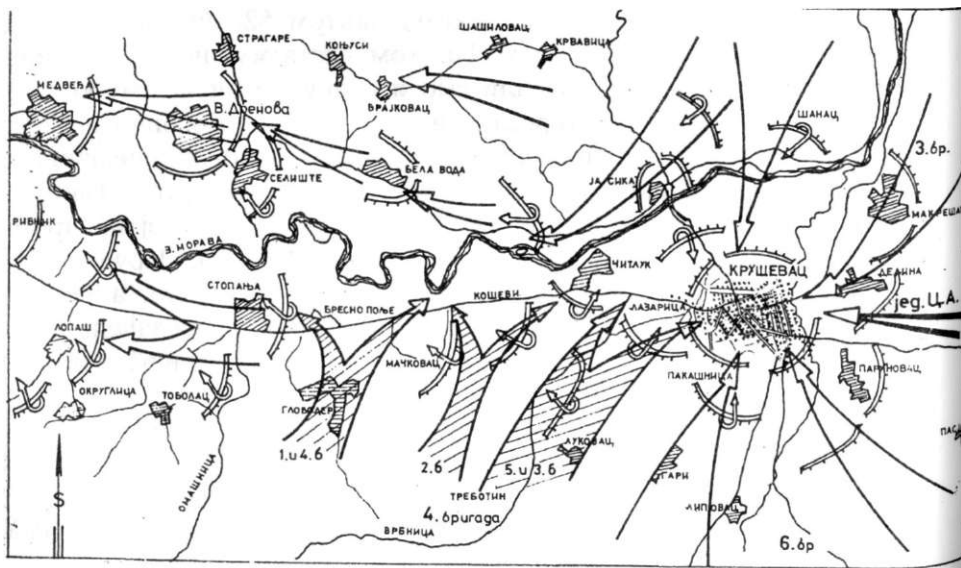
октобра на раскрсници путева Крушевац-Стопања и Читлук-Александровац и тек тада сазнао да су 14. октобра Руси ушли у Крушевац, а да је исти данас ослобођен од стране јединица НОВЈ, тј. од јединица којима сам тада командовао. Приликом нашег сусрета потпуковник је био веома хладан, а мени су сузе саме ишле од радости што он није могао да схвати. У том сусрету се дало приметити да ту нешто није у реду. Одмах после сусрета пошао сам за в. д. политичким комесаром Бригаде Радованом Радовићем у град и тамо смо доживели доста изненађења, да би смо се навече 15. октобра у хотелу "Париз" нашли са командантом 52. дивизије 64. стрељачког корпуса генералом Миљајевим. Са њим смо разговарали о нашим даљим заједничким акцијама, а расчистили смо и друга питања и проблеме које смо доживели и даље доживљавали од стране других виших официра Црвене Армије (првенствено што они нијесу такорећи ништа поближе знали о нашој борби и односима снага у земљи). Истини за вољу, код генерала Маљајева смо наишли на пуно разумевање и о свему се договорили. Међутим, одмах по изласку у град наишли смо на још тежу ситуацију: пуковник Црвене Армије, који је вјероватно радио у Штабу Дивизије, понашао се као окупатор мешајући се у послове наше гарнизонске службе. Ради тога смо политички комесар и ја имали са њим врло оштар разговор.

Разговарали само са командантом 52. дивизије која је дејствовала на том правцу. На том састанку, поред напријед изнетих питања, разговарали смо и о другим питањима која су била од обостраног интереса за наше садејство. Договорено је да се убудуће сва слична питања благовремено и заједничким договором ријеше, како не би дошло до пропуста. Тако су основни неспоразуми у вези са односом црвеноармејаца према четницима, народу и његовој имовини, расправљена. Крушевац је ослобођен, стање се у њему доста брзо сређивало, а дејства долином Западне Мораве ка Краљеву су настављена заједничким снагама и напорима 2. пролетерске дивизије НОВЈ и 52. дивизије Црвене Армије.

У борбама за ослобођење Крушевца 4. пролетерска црногорска бригада је нанијела непријатељу губитке од 104 мртва, 60 рањених и 117 заробљених војника. Заплијенила је 117 пушака, 17000 метака, 7 пушкомитраљеза, 2 машинке, 3 пиштоља,

1 радиостаницу, 1 минобацач са 40 мина, 2 аутомобила, 4 писаће машине, 2 радиостанице и 17 коња. Из 4. пролетерске црногорске бригаде погинуло је 8 бораца, око 10 њих је рањено. За вријеме борби око Крушевца предало се око 1.000 присилно мобилисаних четника, од којих је већи број добровољно ступио у бригаду, углавном омладинци. Остали су пуштени кућама, сем оних који су предати народном суду. А за вријеме првог напада на Крушевац, 10. и 10/11. септембра 1944. године, када га је нападала сама 4. пролетерска црногорска бригада, непријатељ је имао 98 мртвих, пребројених на бојном пољу, већи број рањених и 24 заробљена четника и 2 Нијемца, од којих је један био подофицир а један официр. Убијен је 1 коњ, а један тенк им је уништен. Заплијењено је 20 пушака, 2 револвера и више коња са товарима ратног материјал. Бригада је имала само те ноћи, 10 погинулих бораца и руководиоца, међу којима и Шахбаз Салих, командир чете у 5. батаљону, родом од Дувна. Бригада је имала и око 20 рањених бораца међу којима и неколико теже.

За вријеме борби у Крушевцу како у септембру, тако и у октобру вријеме је било лијепо, али се непријатељска авијација није појављивала над пољем боја.

Фусноте на текст:

МЕСТО И УЛОГЛ 4. ПРОЛЕТЕРСКЕ ЦРНОГОРСКЕ И 6. СРПСКЕ БРИГАДЕ У ОСЛОБОБЕЊУ КРУШЕВЦА

1. У саставу групе армија "Е" налазиле су се: 21. брдски армијски корпус, састава: 181. и 287. пешадијска дивизија; 68 армијски корпус, састава: 11. ваздухопловна пешадијска, 117. ловачка, 361. пешадијска тврђавска дивизија; 22. брдски армијски корпус, састава: 104. ловачка дивизија, две тврђавске бригаде и друге мање јединице; 91. армијски корпус, састава: 4. СС полицијска моторизована дивизија, две тврђавске бригаде, неколико батаљона и око 100 обалских батаљона; Команда тврђаве Крита, састава: 22. пешадијска дивизија и 133. тврђавска бригада; Команда источног Егеја састава: 22. пешадијска дивизија и 133. тврђавска бригада; Команда источног Егеја, састава: јуришна дивизија "Родос", три тврђавске бригаде и велики број јединица. Укупно: 300.000 - 350.000 војника добро наоружаних, увежбаних и искусних у свим борбеним активностима.

2. А7, НОП, К, 184, ред.бр. 24-25/1

3. Зборник, том I, књига 13, док. 182 и 187.

4. Извештај Кесеровића начелнику штаба Врховне команде, р 12289 Историјски архив Крушеваца(ИАК)

5. Шеста српска бригада формирана је 17. септембра 1944. године у селу Буци - долина Расине - види Зборник, том I, књ. 1. 2. стр. 126-198, р. 81; (...). У то вријеме непријатељ је држао у своје руке, читаву долину Западне Мораве са свим градовима и насељима и слободно комуницирао од Сталаћа, преко Крушевца, Трстеника и даље ка Краљеву и Чачку. Даље, држао је територију на којој је дејствовала 4. пролетерска црногорска бригада све до линије: Гари - Треботин - Мрмош - Голубовац на југу, и до линије Омашница - Голубовац - Ратаје на западу, с тим што је био посјео и бранио Александровац и Брус. Као што се из приложеног види у то време, непријатељ је држао Бучје (...)

На дан формирања 6. српска бригада, управо на дан 17. септембра 1444 годпне, имала је око 750 бораца и старешина, с толико пушача, 30 пушкомитраљеза, 100 пиштоља и 30 машинки, Зборник, том I. књ. 12. док. 81.

Читав старешински састав од командира водова до штаба бригаде, а такође и већи део наоружања и опреме, дала је 4. пролетерска црногорска бригада.

Мислим да се око мјеста и времена формирања 6. српске бригаде не бп требали спорити и ради тога што сам ја лично био задужен за њено формирање о чему сам сачувао и ратне биљешке које и сада посједујем. Бригада је формирана од људства из Александровачке Жупе и долине Расине које се је претходно борило у саставу 4. црногорске бригаде.

За команданта 6. српске бригаде постављен је Видо Шошкић, дотадашњи командант 4. батаљона у 4. пролетерској, за замјеника команданта Радомпр Бурић дотада командант 1. батаљона у 4. пролетерској, за политичког комесара Миро Распоповић, полит. комесат 4. батаљона 4. пролетерске, а за његовог замјеника 'Боко Недић, дотаташњи замјеник у 1. батаљону 4.

пролетерске. За команданте батаљона постављени су Милорад Кандић, Вука Васовић, Мићо Ђуровић и Душан Јанковић, сви дотада командир чета у 4. пролетерској црногорској бригади. Дотадашњи начелник 4. пролетерске Војо Секулић, као и политички комесар Милија Станишић су прекомандовани, а најављено је да иде и командант бригаде Блажо Јанковић и замјеник политичког комесара Радован Радовић. За команданта 4. пролетерске је био предвиђен Стојан Жугић, дотадашњи замјеник команданта 4. пролетерске, за политичког комесара Васо Петричевић, дотадашњи политички комесар 5. батаљона 4. пролетерске, за начелника штаба Божо Беговић, дотадашњи командант 3. батаљона. За команданта 1. батаљона постављен је Мило Вукашевић, 3. батаљона Војо Ђуровић, 4. батаљона Васо Драговић, 5. батаљона Радован Никитовић, сви до тада замјеници команданта батаљона у 4. пролетерској бригади. До постављена напријед изложених дужност политичког комесара, поред своје дужности. до ослобођења Краљева, крајем новембра, вршио је Радован Радовић, замјеник политичког комесара 4. пролетерске црногорске бригаде, који је 30. новембра предао дужност политичког комесара и замјеника Бошку Брајовићу и Ђоку Недићу, а не како то оће да прикаже Бошко Брајовић, чији су чланци у вези са ослобођењем Краљева сви противречни и нетачни, изузимајући поједине дјелове из других чланака других аутора.

Међутим, политички комесар, управо В.Д. политичког комесара, био је прекомандован тек 30. новембра, када је дужност предао Бошку Брајовићу, дужност замјеника политичког комесара Ђоку Недићу. истог дана је био ирекомандован и командант Бригаде Јанковић, дочим је замјеник команданта Жугић био прекомандован раније.

6. Зборник, том I, књига 12, док. 162

7. Извештај Кесеровића начелнику Штаба Врховне команде, р. 12.189, ИАК

8. Исто

9. Погинули су борци: Добривоје С. Лазаревић, Боривоје Раденковић, Радослав Р. Јелић, Милутин З. Вучинић, Марко М. Тодоровић, Зорка Пејовић и Радоје Р. Звицер, и политички делегат вода Димитрије М. Мословарић, дневник аутора.

10. Зборник, том I, књига 13, док. 182 и 187.

11. Шахбаз Суље Салих, командир чете у 5. батаљону 4. пролетерске црногорске бригаде, родом из Дувна био је риједак јунак у бригади а и шире. Приликом првог продора у Крушевац 10. септембра 1944. године, водећи чету у сред Крушевца ухватио се у коштац са нијемачким официром и у том сукобу су оба погинули. Ово напомињем и ради тога што сам у неколико наврата, одмах послје рата, писао и предлагао одбору Савеза бораца Крушевца да овјековјечи тај подвиг и Суљу даду неко обијележје у Крушевцу, међутим, све до сада, нажалост, то није направљено.

12. Погинули су борци: Бранислав Ж. Алексић, Милорад Вукадиновић, Љубомир Ј. Јовановић, Ђоле Лучић, Владимир М. Костић и Миле С. Санковић; десетари Милорад Јовановић и политички делегат вода Владимир М. Јеврић, водник вода Љубомир р. Трифуновић и командир чете Салих Суље Шахбаз.

КОМАНДАНТИ ДИВИЗИЈА ЧИЈЕ СЕ ЈЕДИНИЦЕ НАВОДЕ У ОВОМ ЗБОРНИКУ

111таб оперативне групе дивизија (ОГД)

Командант **Пеко Дапчевић**

2. Пролетерска дивизија

Командант **Средоје Урошевић**

5. Крајишка дивизија

Командант **Милутин Морача**

17. Источнобосанска дивизија

Командант **Глиго Мандић**

21. Српска дивизија

Командант **Милоје Милојевић**

24. Српска дивизија

Командант **Ратко Софијанић**

25. Српска дивизија

Командант **Радивоје Јовановић**

ДРУГА ПРОЛЕТЕРСКА ДИВИЗИЈА

Штаб дивизије

- Средоје Урошевић, *командант*
- Милинко Ђуровић, *комесар*
- Милош Манојловић, *начелник штаба*
- Милан Радовановић, *обавештајни официр*
- Др Саша Божовић, *начелник санитхети*

Полит одјел:

- Мирко Калезић, *руководилац полит одјела*
- Тодор Вујовић - Ђедо, *члан*
- Милица Николић, *члан*
- Тихомир Јањић, *члан*